

В. В. Радзивілюк
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 346:347.736/.738

ПРОБЛЕМИ ВИДОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРЕДИТОРІВ У ПРОЦЕДУРАХ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВУ (НЕСПРОМОЖНОСТІ)

Присвячена дослідженню та визначенню необхідності існуючої законодавчої диференціації кредиторів неплатоспроможного боржника в процедурах запобігання банкрутству (неспроможності).

Ключові слова: кредитори, диференціація кредиторів, види кредиторів, запобігання банкрутству (неспроможності), право банкрутства (неспроможності), боржник.

Ключовими фігурами правовідносин запобігання банкрутству (неспроможності) слід визнати осіб, яких законодавство про банкрутство (неспроможність) відносить до кредиторів.

Однією з основних проблем вдосконалення правового регулювання відносин запобігання банкрутству (неспроможності), як складової відносин банкрутства (неспроможності), є проблема, пов'язана не тільки з визначенням правового становища кредиторів загалом, але й проблема чіткого визначення окремих їх видів та відповідно їх правового становища.

Актуальність вирішення названої проблеми обумовлена тим, що на сьогоднішній день, впевнено можна констатувати, що регламентація правового становища кредиторів та диференціація їх на види у національному законодавстві про банкрутство (неспроможність) має досить багато недоліків та є недостатньо повною.

Визначення кредитора міститься у ст. 1 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” 1992 року (далі — Закон 1992 року) [1]: “кредитор — юридична або фізична особа, яка має у встановленому порядку підтверджені документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника, щодо виплати заборгованості із заробітної плати працівникам боржника, а також органи державної податкової служби та інші державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів)” та у ч. 1 ст. 210 Господарського кодексу України (далі — ГК України) [2], яке не є тотожним наведеному, з огляду на те, що дана стаття виділяє у якості кредиторів, також осіб, вимоги яких повністю або частково забезпечені заставою майна боржника та тих кредиторів, що названі у ч. 1 ст. 209 ГК України, а саме територіальну громаду та державу.

Такі визначення значною мірою відрізняються від загальнозживаного розуміння терміну “кредитор” як управненої сторони по цивільно-правовому або господарсько-правовому зобов'язанню, що має право вимагати у боржника здійснення певних дій або утриматись від них (ч. 1 ст. 509 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) [3], ч. 1 ст. 173 ГК України). І відрізняються вони поперед усього тим, що ними охоплюються суб'єкти інших лише не цивільно-правових та не лише господарсько-правових відносин, наприклад, держава в особі уповноважених органів (до них можуть бути віднесені податкові органи, а також інші державні органи, які здійснюють контроль за

правильністю та своєчасністю справляння обов'язкових платежів, а саме: митні органи, органи пенсійного фонду України, органи фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, органи фонду загальнообов'язкового, державного соціального страхування України на випадок безробіття, органи фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності з вимогами по сплаті обов'язкових платежів; працівники боржника з вимогами щодо виплати заборгованості із заробітної плати) тощо.

З точки зору цивільного права вищезазначені уповноважені державою органи не можна віднести до кредиторів, бо вони є суб'єктами публічно-правових відносин і реалізують свої владні повноваження виключно у названих відносинах. Але Закон 1992 року встановлює, що до податкових та інших органів держави, що здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння обов'язкових платежів застосовуються норми про кредиторів (абз. 6 ст. 1, ч. 10 ст. 7).

Включення цих державних органів до кола кредиторів має на меті уникнути дублювання норм, які встановлюють однакові вимоги як до заяви кредитора в традиційному його розумінні, так і до заяви податкових та інших зазначених органів держави. Таким чином, прирівнювання податкових органів та інших органів держави, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння обов'язкових платежів, до кредиторів можна віднести до прийому законодавчої техніки, використаного законодавцем з метою спрощення термінології, тобто “для цілей” Закону 1992 року (ст. 1).

Отже, законодавство про банкрутство (неспроможність), що розкриває поняття кредитора виходить за межі загальнозживаного розуміння кредитора.

У суб'єкта, який здійснює господарську діяльність кредиторів завжди багато: податкові органи, працівники боржника, органи Пенсійного фонду тощо [4, с. 219]. Багаточисельність кредиторів, які мають до боржника вимоги відмінного правового характеру обумовлює й різноманітність їх видів. Причому правове становище кредиторів, які належать до того чи іншого різновиду суттєво відрізняється.

Поділ кредиторів на види відомий законодавству, що існувало на території нашої країни, ще з давніх часів, зокрема, у ст. 69 Карамзинського списку Руської Правди ми можемо побачити положення про порядок розподілу майна боржника між різного роду кредиторами. Аналіз приписів, що містились у ст. 69 Руської Правди дозволяє зробити висновок про диференціацію кредиторів в залежності від місця походження кредитора (іногородні кредитори, іноземні кредитори, місцеві кредитори) та ступеню пріоритетності задоволення їх вимог (в першу чергу задовольнялись вимоги князя, а потім вже інших кредиторів).

До критеріїв класифікації кредиторів звертався у своїх працях Г. Ф. Шершеневич: “в основі поділу на роди лежить питання про спірність або безспірність вимог, в основі поділу на розряди — питання про порядок задоволення вимог, про перевагу одних перед іншими” [5, с. 421].

Питання, пов'язані з класифікацією кредиторів, були досить повно розглянуті як національними, так і зарубіжними науковцями, зокрема, такими, як: В. Г. Афанасьєв, В. В. Джуль, С. А. Карелина, Б. М. Поляков, М. В. Телюкіна, В. Н. Ткачев, В. А. Химичев та багатьма іншими. Класифікація кредиторів проводилась за різними правовими ознаками, зокрема такими, як ознака резидентності (кредитори резиденти та нерезиденти); ознака статусу кредитора в провадженні у справі про банкрутство (неспроможність) та характеру вимог (конкурсні та інші кредитори); ознака черговості (порядку) задоволення вимог кредиторів (чергові та позачергові кредитори); ознака суми вимог (крупні та невеликі); ознака суб'єкту, що ініціює провадження у справі (ініціатори та усі інші кредитори); характер зобов'язань, із яких виникли вимоги кредиторів (кредитори вимоги яких виникли із господарських, цивільних, податкових та інших зобов'язань); ознака підстави виникнення прав вимоги кредиторів (кредитори з консолідованими вимогами та кредитори з індивідуальними вимогами) тощо.

Національне законодавство про банкрутство (неспроможність) виділяє декілька

видів кредиторів. Основний поділ, яких відбувається за критерієм їх правового становища, в даному випадку, у провадженні у справі про банкрутство (неспроможність) та власно у процедурах запобігання банкрутству (неспроможності). До таких кредиторів належать: конкурсні, поточні, привілейовані та заставні кредитори. Крім того законодавець за критерієм правового становища в економічному обігу виділяє фізичних та юридичних осіб, органи державної податкової служби та інші державні органи, що здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю стягнення обов'язкових платежів. Коло кредиторів розширено у 2003 році за рахунок держави та територіальної громади (ч. 1 ст. 209 ГК України).

На нашу думку, основна класифікація кредиторів повинна здійснюватися за наступними критеріями: по-перше, за їх становищем в економічному обігу (суб'єкти підприємницької діяльності: фізичні особи, юридичні особи, уповноважені державні органи та відповідні органи місцевого самоврядування); по-друге, за об'ємом їх прав (правовим становищем) в провадженні у справі про банкрутство (неспроможність) та при введенні, реалізації та завершенні процедур банкрутства (неспроможності): конкурсні (звичайні, незабезпечені) кредитори, заставні кредитори, привілейовані кредитори); по-третє, за черговістю задоволення їх вимог.

Дослідження класифікації кредиторів за їх становищем в економічному обігу викликає певні питання. До яких, зокрема, можна віднести такі: а чи варто вводити до кола кредиторів територіальну громаду та державу? У відповідності до ч. 1 ст. 140 Конституції України [6] та ст. 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [7] під територіальною громадою розуміються жителі, які об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійною адміністративно-територіальною одиницею, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр і які наділені правом самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. Отже, виділення у якості кредитора жителів, тобто, сукупності фізичних осіб, що законодавче об'єднуються за певною ознакою в територіальну громаду (територіальної громади), на нашу думку, не є доцільним, з огляду на те, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування відповідні органи місцевого самоврядування ст. 143 та ін. Конституції України, ст. 172 ЦК України, а фізичні та юридичні особи вже названі законодавцем у якості кредиторів.

Що стосується виділення положеннями ст. 209 ГК України держави в якості одного з виду кредиторів, то в даному випадку слід мати на увазі те, що держава у внутрішніх правовідносинах тієї чи іншої галузевої належності як така безпосередньо не є однією із сторін таких правовідносин, наприклад, держава як суб'єкт цивільного права в умовах ринкової економіки "має діяти у приватних відносинах не як носій своїх політичних і господарчих функцій або як особливий суб'єкт права, а в організаційно-правових формах, адекватних цим відносинам" [8, с. 128], тобто держава "не діє у цивільних правовідносинах безпосередньо" "реалізація правосуб'єктності держави здійснюється через органи державної влади, а опосередковано — через підприємства, установи, організації" [9, с. 462] тощо. Отже, держава реалізує правосуб'єктність через систему своїх органів, тому що поза їхньою діяльністю вона діяти не може [8, с. 129].

Дане положення стосується й держави, як учасника відносин у сфері господарювання (ст.ст. 2, 8 ГК України). Причому й в даному випадку "особиста участь держави у внутрішньому господарському обороті здійснюється шляхом вступу у цей оборот органів державної влади, що діють при цьому не як відособлені юридичні особи, а як особливі представники держави. За будь-яких обставин держава може вважатися такою, що бере участь в обороті безпосередньо, лише тоді, коли в законодавстві закріплюються повноваження якого-небудь органу держави діяти від імені держави" [10, с. 19].

У різноманітних фінансово-правових відносинах держава діє в особі уповноважених органів державної влади. Це можуть бути як органи загальної компетенції — Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, або органи спеціальної компетенції у сфері

фінансової діяльності — Міністерство фінансів, Державне казначейство, Державна податкова служба, Національний банк України тощо [11, с. 138, 141].

Таким чином, держава може виступати кредитором у відповідних правовідносинах в тому числі й у правовідносинах запобігання банкрутству (неспроможності), як складової правовідносин банкрутства (неспроможності) в цілому, не безпосередньо, а через відповідні державні органи. Отже, при розгляді держави як кредитора необхідно встановити, які ж органи держави встановлюють правовідносини держави з іншими суб'єктами.

Закон 1992 року у ст. 1 називає такі органи: органи державної податкової служби та інші державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) їх розгорнутий перелік містять Рекомендації президії Вищого господарського суду України 2004 року (п. 3.1.2) [12].

У даному контексті не можна обійти увагою та не погодитись з думкою Б. М. Полякова стосовно того, відповідні державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння обов'язкових платежів, зокрема, податкові органи відрізняються від усіх інших кредиторів неплатоспроможного боржника у силу того, що вони "володіють більшою консервативністю, оскільки їх свобода "зв'язана" різноманітними відомчим інструкціями. Маючи більшу питому вагу в загальній заборгованості боржника, податкові кредитори можуть суттєво впливати на хід справи про банкрутство. Часто голосами податкових кредиторів користуються інші кредитори для вирішення питань, далеких від фінансового оздоровлення боржника". Для подолання названої проблеми Б. М. Поляков слушно пропонує ввести до Закону України 1992 року спеціальну статтю про повноваження податкового кредитора "та вказати його основне завдання — збереження господарюючого суб'єкта" [13, с. 41].

Список використаних джерел

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ в редакції Закону № 784-XIV від 30.06.1999 р. // ВВР. — 1999. — № 42-43. — Ст. 378.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 18, № 19-20, № 21-22. — Ст. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 40. — Ст. 356.
4. Поляков, Б. М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине [Текст] : [монограф.] / Борис Моисеевич Поляков. — К. : Ін Юре, 2003. — 440 с.
5. Шершеневич, Г. Ф. Конкурсный процесс [Текст] / Габриэль Феликсович Шершеневич. — М. : Статут, 2000. — 477 с. — (Классика российской цивилистики).
6. Коментар до Конституції України: науково-популярне видання [Текст] / [Авер'янов В. Б., Бойко В. Ф., Борденюк В. І. та ін.] ; голова ред. кол. В. Ф. Опришко. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. — 377 с.
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [Текст] / ВВР. — 1997. — № 24. — С. 170.
8. Довгерт, А. С. Держава як суб'єкт цивільного права [Текст] / А. С. Довгерт // Цивільне право України : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] у 2-х кн. / [Дзера О. В., Боброва Д. В., Довгерт А. С. та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — Кн. 1. — 720 с.
9. Дзера, Ю. М. Участь держави, автономної республіки Крим, територіальної громади у цивільних правовідносинах [Текст] / Ю. М. Дзера // Цивільне право України. Загальна частина : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] у 2-х т. / [Бервено С. М., Васильева В. А., Галянтч М. К. та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. — [3-е вид.]. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — Т. 1. — С. 454-493.
10. Мілованов, В. В. Участь держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в господарській діяльності [Текст] / В. В. Мілованов // Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін.] ; за заг. ред. Г. Л. Знаменського. — [2-е вид.]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 17-21.
11. Орлюк, О. П. Фінансове право. Академічний курс [Текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Олена Павлівна Орлюк — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 138-141.
12. Про деякі питання практики застосування Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом": рекомендації президії Вищого господарського суду України

від 04.06.2004 р. № 04-5/1193 [Текст] // Бухгалтер. — 2010 — № 23.
13. Поляков, Б. Правове становище кредиторів у процедурі банкрутства [Текст] / Б. Поляков // Право України. — 2001. — № 7. — С. 39–43.

*Рекомендовано до друку кафедрою господарського права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 3 від 15 грудня 2010 року)*

Надійшла до редакції 31.01.2011

Радзивилук В. В. Проблемы видовой дифференциации кредиторов в процедурах предупреждения банкротства (несостоятельности)

Посвящена исследованию и определению необходимости существующей законодательной дифференциации кредиторов неплатежеспособного должника в процедурах предупреждения банкротства (несостоятельности).

Ключевые слова: кредиторы, дифференциация кредиторов, виды кредиторов, предупреждение банкротства (несостоятельности), право банкротства (несостоятельности), должник.

Radzyviliuk, V. V. Problems of Difference of Creditors Form in Prejudice of Bankruptcy (Insolvency) Procedures

This article is devoted to investigation and determination an necessity of existing legislation differentiation creditors of insolvent debtor

Key words: creditors, differentiation creditors, creditors form, prejudice of bankruptcy (insolvency), bankruptcy (insolvency) law, debtor.

